

בוראת, כי מעורבת היא בתאוות הגוף, וכל ימי קטנות האדם
 אינו מבקש ואינו שואל אלא תאוותיו ותענוגיו, כי מרוב תאוות
 הגוף לאכילה ושתיה ועידוני העולם הזה, שהוא עולם שוא ושקר,
 ולאסוף הון רב, אין כח בנשמה לחשוב אחר הכווא, יתברך, כי
 היא מלוכשת בהכלי שוא. ואחר שתרגיש הנפש במה שיש בו
 תועלת לעצמה, בלתי שיתוף הגוף, אז היא תתאוה לבקש מנוחה
 מטדוי הגוף, כאשר יתאוה החולה לרופא. וכשתתפא הנפש
 מתחלואית, אז יהיה לה אור בעצמה וכח בנפשה. והנפש היא
 מלאה אהבה, ואותה אהבה קשורה בשמחה, ואותה שמחה מברחת
 מעל לבבו נעימות הגוף ותענוג הנפש, ואותה שמחה עזה ומתנבחת
 על לבבו, וכל הנאות שבעולם הן כאין כנגד תוקף שמחת השם,
 ברוך הוא, וכל חיבת שעשוע ילדיו כלא היו כנגד שעשוע אהבת
 השם, ברוך הוא, בכל לבבו. ובכל הרהוריו [יחשוב] איך לעשות
 רצון הכווא, ולזכות הרבים, ולעשות קידוש השם, ולכפור עצמו
 באהבת השם, ברוך הוא; וזוהי (יראת) [אהבת] השם, ברוך הוא,
 הכתובה בתורה, כגון פנחס שמסר נפשו בשביל הכווא, יתברך
 (נמדרוכה); ואברהם אבינו שאמר (נראשית יד כ"ג): ,הריטותי ידי
 אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ, אם טחוט ועד שרוך נעל ואם אקה
 מכל אשר לך'; ואלישע שלא רצה לקחת מנעמן (מלכים ב ה ז).
 ולא יבטל כדברי תורה בשביל תענוגי ושעשועי ילדיו, וחיבת
 ראייה ודיבור, וגם יעזוב טיולם. וינעים זמירות, כדי למלאות
 לבבו שמחה באהבת השם, ברוך הוא. העובר מאהבה, עוסק בתורה
 ובמצוות והולך בנתיבות החכמה, לא מפני דבר שבעולם, ולא מפני
 יראת הרעה, ולא כדי לקבל הטובה, אלא עושה האמת מפני שהיא
 אמת, וסוף הטובה לבוא! וטעלה זו היא טעלה גדולה מאד, ואין
 כל אדם זוכה לה. והיא מעלת אברהם אבינו שקראו הקדוש, ברוך
 הוא, ,אוהבי' (ישעיה מא ח), לפי שלא עבד אלא טאהבה. והיא
 המעלה שציונו בה הקדוש ברוך הוא על ידי טשה רבינו, עליו
 השלום, שנאמר (דברים ו ה): ,ואהבת את ה' אלהיך. וכזמן שיאהב
 האדם את השם, ברוך הוא, אהבה הראויה, מיד יעשה כל המצוות
 טאהבה. וכיצד היא האהבה הראויה? הוא שיאהב את השם אהבה
 גדולה יתירה עזה מאד, עד שתהא נפשו קשורה באהבת השם,
 יתברך, [ונמצא שוגה בה תמיד, כאילו חולה חולי האהבה, שאין
 דעתו פנויה טאהבת אותה אשה והוא שוגה בה תמיד], בין בשבתו,
 בין בקומו, בין בשעה שהוא אוכל ושותה; יתר מזה תהיה אהבת
 השם, ברוך הוא, בלב אוהביו, [שוגים בה תמיד, כמו שציונו
 (דברים ו ה): ,בכל לבבך ובכל נפשך]. והוא ששלטה אמר דרך
 טשל (שיר השירים ב ה): ,כי חולת אהבה אני, וכל שיר השירים"

משל הוא לענין זה. דבר ידוע וברור, שאין אהבת הקדוש־ברוך־הוא נקשרת בלבבו של אדם עד שישגה בה תמיד [כראוי, ויעזוב כל מה שכעולם חוץ ממנה, כמו שציוה ואמר (דברים ו ה): „בכל לבבך ובכל נפשך. ואינו אוהב הקדוש־ברוך־הוא אלא ברעת שידעהו, ועל פי הדעה תהיה האהבה: אם מעט—מעט, ואם הרבה—הרבה]; לפיכך צריך האדם [ליוחד עצמו] להבין ולהשכיל בחכמות ותכונות המודיעות לו את קונו, כפי כח שישבאדם להבין ולהשיג. האל הנכבד והנורא—מצוה לאהבת וליראה אותו, שנאמר (דברים ו ה): „ואהבת את ה' אלהיך, ונאמר (דברים ו יג): „את ה' אלהיך תירא. וזו היא הדרך להשיג בה אהבת השם, ברוך הוא: בשעת שיתכונן האדם במעשיו ובכרואיו הנפלאים הגדולים, ויראה מהם חכמתו שאין לה ערך ולא קץ, מיד הוא אוהב את המקום, ברוך הוא, ומשכחו ומפארו, ומתאוזה תאוה גדולה לידע את השם הגדול, כמו שאמר דוד (תהלים סג ג): „צמאח נפשי לאלהים לאל חי. וכשמחשב בדברים האלו, מיד הוא נרתע לאחוריו, ויירא ויפחד, וידע שהוא בריה קטנה שפלה אפלה, עומדת ברעת קלה מעומה לפני תמים דעות, כמו שאמר דוד (תהלים ח ד): „כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך—מה אנוש כי תזכרנו. ובזמן שהאדם מתכונן בדברים הגדולים, ומכיר כל הברואים ממלאך ונגלגל [ואדם כיוצא בן], ויראה חכמתו של הקדוש־ברוך־הוא בכל היצורים ובכל הברואים, מוסיף אהבה למקום, ברוך הוא, ותצטא נפשו ויכסה בשרו לאהוב את המקום, ברוך הוא, ויירא ויפחד משפלותו ודלותו וקלותו, כשיעריך עצמו לאחד מהגופות הקרושים אשר ברא השם, ברוך הוא.

ובמקום אחר נאמר (איוב א א): „ירא אלהים, וביארו (סוטה כו ב; וע"ש לא א) שמתיירא מדין עונש שמים ומגיהנם ומעונשי עולם הזה; וזאת הסידה רחוקה מן האהבה מאד מאד. אבל יירא השם, יתברך, כמו אדם שאוהב את אשתו, והיא אוהבתו, והוא ירא לעשות דבר כנגדה מן יאכזר אהבתה—כן הדבר הזה, [רשפיה] רשפי אש אהבת הבורא, יתעלה, ויירא לעבור על מצוותיו מן יפסיד אהבת הבורא, יתברך, וזהו (תהלים ביא): „עברו את ה' ביראה—היא יראת האהבה, וגי' ברעדה—טרוב פחד הבורא תנילו לעשות חפצו. וזאת היראה היא [יראת] האהבה, ועליה נאמר (ישעיה צג ו): „יראת ה' היא אוצרו. ואין האהבה הזאת מתקיימת אלא במי שנותן דעתו לקיים כל המצוות כהלכתן, כי מי שאינו יודע המצוות אשר ציוהו יוצר הכל, אין זה נקרא אוהב גמור. לכן יאהב כל אשר יביאהו לאהבת הבורא, ברוך הוא וברוך שמו, והעושה כן—טוב לו בעולם הזה ולעולם הבא.

השער הששי — שער השנאה

השנאה — המידה הזאת יש בה לאו, דכתיב (ויקרא י"ז): „לא תשנא את אחיך בלבבך“, ובוה הוזהרנו להסיר מנפשנו מידת השנאה. והיא מידה הנורמת עוונות הרבה, כמו לשון הרע, כי השונא את חברו מספר לעולם בשנאתו, וקובל עליו, ותמיד דורש רעה עליו, ושטח לאידו, וגורמת נזקו שיוזק לו כשיוכל לחזיק לו, ונוקם ונוטר לו, ולא ירחם עליו אפילו הוא דחוק מאד. ומחמת השנאה יגנה את מקשיו הטובים, וישניאם בעיניו ובעיני אחרים, ומונע טוב מבעליו, ולא יודה לו על האמת, ואם חייב לו — הוא נוגשו.

יש כמה מיני שנאה: יש שונא את חברו עבור שהזיק לו בממונו, או שהכהו, או עבור שביישהו, או שהוציא עליו שם רע. על כל אלו וכיוצא בהן לא ישנא את חברו וישתוק, כמו שנאמר ברשעים (שמואל ב' ג' כב): „ולא דבר אבשלום עם אמנון לטרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון“, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו: „למה עשית לי כך וכך? שנאמר (ויקרא י"ז): „הוכח תוכיח את עמיתך“. ואם חזר ובקש ממנו למחול לו, צריך למחול לו, ולא יהיה המחול אכזרי, [שנאמר (בראשית כ"ז): „ויתפלל אברהם אל האלהים“]; ואף אם לא יבקש ממנו למחול לו, לא ישנאהו, אלא יתנהג עמו באהבה, ולבסוף יבוא לידי כך שיתקן לו מה שעיוות. יש רעה, והיא שנאת חנם, והיא החריבה בית שני; ושנאה מחמת קנאה היא רעה מסנה; וראוי לאדם לייסר את נפשו להתרחק מהן. ויש שונא את חברו עבור שאינו גומל לו חסד, או שאינו נותן לו סתנה כפי חפצו, או שאינו מלצה לו בשעת דחקו. ראוי לאדם להתרחק מכל זה ומכיוצא בו; אך יקבל מאהבה כל מה שיגזור לו חכורא, ברוך הוא, ולא יבטח באדם, ויחשוב: אילו הייתי זוכה מאת המקום, ברוך הוא, היה נותן לידי זולתי מתנת בשר ודם והלואתם. ואם הוא עומד בעוני ובדוחק, או שחוא חולה וכיוסר ביסורים, יחשוב

אשר הבורא לטובתו גזר עליו כל זה לקבל מאהבה; ואין ספק, בעשותו זה — אז חסלתק מלכו כל שנאה. וזה יסוד גדול ועמוד חזק לתורה ולמצוות. והמנהיג עצמו בזה לקבל מאהבה כל דבר, ולומר על כל פנעיו, גם זו לטובה (תענית כא א), ומתכוין בלבו, ושמח במשפט הבורא, יתברך, וינצל משנאה ואיבה וקנאה. וגם איטן שונא בני אומנותו — הכל רעה רבה, כי יחשוב ששום אדם לא יוכל להרויח יותר מטה שגור לו הבורא. וחרע שבמיני השנאה והקשה שבהן — כגון בני אדם השונאים מוכיחיהם והמייסרים אותם להורותם הדרך הישרה, כענין שנאמר (עמוס ה י): „שנאו בשער מוכיח״. ויש שנאה רעה ממנה — כגון בני אדם השונאים עושי טובה ורודפי צדק, כענין שנאמר (תהלים לח כא): „ישטנוני תחת רדפי טובי״. וחחולכים בדרך זו הם שונאים את השם, כי הם שונאים את אהביו; והם שונאים התורה והמצוות, אחרי שחם גועלים ומואסים ושונאים המקיימים אותה.

אמר החכם: אם תרצה שישנאך חברך — בקרהו תמיד, ואם תרצה שיאהבך — בקרהו לעתים רחוקות, ועל זה נאמר (משלי כה יז): „הוקר רגלך מבית רעך פן ישבעך ושנאך״. וצריך שתדע, כי מי שישנא בני אדם — גם הם ישנאוהו, והמגביר השנאה בלבו — הוא מביא על עצמו רעה. וכשיש אהבה שלא לשם שמים, תשוב לשנאה גדולה וקנאה, כמו שנאמר באמנון (שמואל ב יג טו): „וישנאה אמנון שנאה גדולה מאד כי גדולה השנאה אשר שנאה מאהבה אשר אהבה״. אל תאמין בעצת השונא והאויב, שנאמר (משלי כו ו): „ונעתרות נשיקות שונאי. ורע, כי הרבה בני אדם טראים את האהבה בדבריהם ואפשר שהם שונאים גמורים בלבבם, וצריך שלא תאמין בהם, כמו שנאמר (משלי כו כד): „כשפתיו ינכר שונא ובקרו ישית מרמח״. ואף על פי שמחליק לך לשונו ומדבר אליך רכות, אל תטה לבך אליו, כמו שנאמר (משלי כו כה): „כי יחנן קולו אל תאמן בו כי שבע תועבות בלבו״. וזה כמו שהראה יואב לאבנר בן נר (שמואל ב ג כז) ולעטשא בן יתר (שמואל ב כ טו) השלום והאהבה עד שהרגם, וכמו ישמעאל בן נתניה עם גדליה בן אחיקם עד שחרגו (ירמיה מא א-ב). אמר אחר מן החכמים: הטוב שבכל מה שתחשוב על שונאך — שתשיבהו אל אהבתך אם תוכל. יש שנאה שהיא מצוה, כגון אדם רשע שאינו בקבל חוכחה בצוה

לשנאתו, שנאמר (משלי ח יג): 'יראת ה' שנאה רע', ואומר (תהלים קל"ט כא-כג): הלוא משנאיך ה' אשנא ובתקומטיך אתקוטט, תכלית שנאה שנאתים לאויבים היו לוי'. וישנא שקר ודבר כזב. סוף דבר: ישנא כל דבר המרחיק אותו והמונעו מאהבת יוצר חכל, כענין שנאמר (תהלים קי"ג קכח): 'כל אורח שקר שנאתי'. וזה כלל גדול, שישנא אדם כל דבר שקר, וכל מה שיוסיף שנאה לדרכי השקר, יוסיף אהבה לתורה, כדכתיב (תהלים קי"ג קסג): 'שקר שנאתי ואתעבה תורתך אהבתי', ויאהב אמת ושלום, כדכתיב (זכריה ח י"ט): 'והאמת והשלום אהבו'.

פליק שער השנאה

השער השביעי — שער הרחמים

הרחמים — זאת המידה היא משוכחת כאר, והיא אחת משלוש עשרה המידות המיוחדות להקדוש־ברוך־הוא, כדכתיב (שמות לד ו): רחום וחנון, וכל מה שיוכל האדם להתנהג בה — יתנהג וישתדל. וכמו שהאדם רוצה שירחמו עליו בשעת צרכו, כן ראוי לו שירחם על מי שיצטרך, כמו שאמר הכתוב (ויקרא יט יח): „ואהבת לרעך כמוך“. הבורא, יתברך, חלק זאת המידה לצדיקים ולעבדיו להכירם בה, כאשר ידעת ביוסף כי נכסרו רחמיו (בראשית מג ג); וראוי למשכיל, שתהיה מידת הרחמים והחנינה תקועה ונמצאת בלבו כל הימים.

ויש כמה מיני רחמנות, והם רחוקים זה מזה. רחמי האב על הבן — זוהי רחמנות הנאה כטבע כל החיים, כדרך הכלבים והבהמות. והנה הארון המרחם על עבדו ואדם המרחם על תבירו, במקום שמקוה ממנו תועלת, בכל זאת טוב מאד הוא שיתפוש בלבו מידת הרחמנות. אבל הטוב והמקולה שבמידת הרחמנות, שירחם על בנו להביאו לעבודת הבורא, יתברך, כדכתיב (ישעיה לח יט): „אב לבנים יודיע אל אמתך, וירחם על נשמתו יותר ממה שמרחם על גופו. וצריך להכותו כשבת מוסר להדריכו בדרך ישרה, אפילו באכזריות, כי זו האכזריות היא רחמנות מקולה. ואם ימנע שבט מוסר מבנו, כי יכסרו רחמיו עליו להכותו, וכניחו לילך בשרירות לבו הרע, הנה זו הרחמנות שוררת ומאכזרת את הבן מחיי העולם הבא. ואף המגדל יתום, שנאמר עליו (שמות כב כא): „כל אלמנה ויתום לא תענון, מצוה לחלקותו בכדי ליישרו לדרך ישרה; אף על פי כן צריך לנהל את היתום ברחמים יותר משאר כל אדם, אך לא יניחאו לילך בשרירות לבו. וגם צריך שלא ירחם על עצמו יותר מדאי, אלא צריך לייסר עצמו ולכוף יצרו הרע. וכן ירחם על קרוביו, כדכתיב (ישעיה נח ז): „ומבשרך לא תתקלכי, וגם על העניים ירחם, וביותר ירחם על יראי השם, וזהו עיקר הרחמנות — החונן והמרחם עובדי השם והקושים רצונו.

אבל יש רחמנות שהיא רעה יותר מאכזריות, כגון המרחם על הרשעים ומטחזיק אותם. ויש מבשול גדול לאיש המגביח הרשעים ונותן להם יד ומשפיל הטובים ומאם בהם, ועל זה נאמר בתורה (דברים יג ט): „ולא תחום עינך עליו ולא תחמול ולא תכסה עליו“. לא ירחם על עני בדיון, כדכתיב (שמות כג ג): „ודל לא תהדר בריבוי“, שלא יטה משפט עבור דחקו של עני. ויש רחמנות שהיא אכזריות, כגון הנותן צדקה לעני, ואחר כך מכביר על אותו עני ואומר: נתתי לך כך וכך — צריך אתה לטרוח עבורי ולעבוד אותי ככל אשר עשיתי לך! ועל זה נאמר (משלי יב י): „ורחמי רשעים אכזרי“.

גם על הבהמות צריך לרחם, כי אמור לצער בעלי-חיים, ועל זה אמרה תורה (דברים כד ד): „הקם תקים עמו“. וצריך להאכיל בהמתו קודם שיאכל הוא.

מידת הרחמנות היא סימן לזרע אברהם אבינו זרע ישראל, כדכתיב (דברים יג יח): „ונתן לך רחמים ורחמך ותרכך“. לכן כל אדם ירגיל עצמו לדבר כל דבריו בלשון תחנונים ורחמנות. גם בעת התפללו יעשה תפילתו תחנונים. ומאד יקבל אדם שכר גדול מדברי רחמנות, בדברו על לב עני. ורבים יודעים מצות הדברים. הלא תראה, כי אמרו רבותינו (בבא בתרא ט ג): הנותן פרומט לעני מתברך בשש ברכות, וחמפייסו בדברים מתברך באחת עשרה ברכות. לכן בדבר שפתיו ילכש צדקה לדבר על לב עני, ויהיו דבריו בנחת לאביון, וינחמהו ממעשיו ומעצבון ידיו, ויכבדהו וינשאהו.

ואתה, בן אדם, תרחם על נשמתך המתקיימת לערי ער, להביאה אל תקנוג מופלא אשר לא ראתה עין, ולא יביאך רוב תאוותך לחטא, ותהיה נדחה מאור אל תושך. חמול על עצמך וחום על נפשך, ואל תחלל הוד נשמתך בהכלי התענוגים. אמר החכם: מן הנדיבות יעמוד אדם במידת הרחמים; ובדברי שלמה מצווה על הרחמים ועל החנינות, באמרו (משלי כד יא): „הצל לקוחים למות ומטים להרגי“. ומעלת המידה חזאת תבחין ותשכיל אשר הכורא מתנחג כח עם כל הברואים, שנאמר (תהלים קמח ט): „ורחמיו על כל מעשיר“.